

(FZM 114) FİZİK -II

Dr. Çağın KAMIŞCIOĞLU

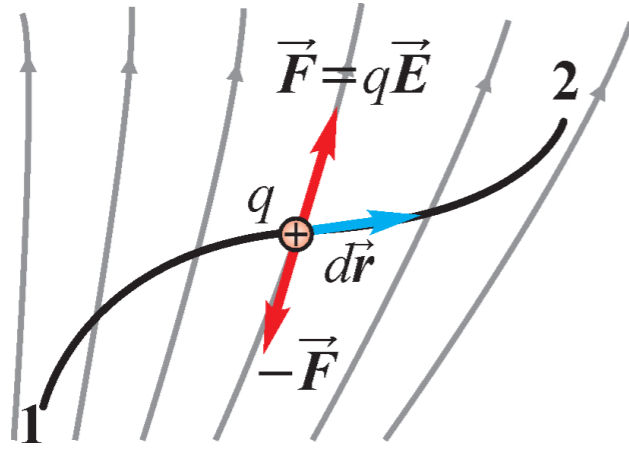

İÇERİK

- + *Elektriksel Potansiyel*
- + *Elektriksel Potansiyel ve Potansiyel Fark*
- + *Noktasal Yüklerin Potansiyel Enerjisi*
- + *Elektriksel Potansiyelin Hesaplanması*

ELEKTRİKSEL POTANSİYEL

Bir q yüküne $\vec{E}$ alanında etkiyen kuvvet:

$$\vec{F} = q \vec{E}$$

O halde, **elektrik potansiyel enerjisi** tanımı:

$$U_2 - U_1 = -q \int_1^2 \vec{E} \cdot d\vec{r} \quad (\text{Elektrik potansiyel enerjisi})$$

İki nokta arasındaki potansiyel farkı:

$$V_2 - V_1 = - \int_1^2 \vec{E} \cdot d\vec{r} \quad (\text{Elektrik potansiyel farkı})$$

ELEKTRİKSEL POTANSİYEL

Birim yük başına U/q_0 potansiyel enerjisi, q_0 'ın değerinden bağımsızdır ve elektrik alan içinde her noktada tek değere sahiptir. Bu U/q_0 niceliğine **elektiriksel potansiyel** V (veya kısaca **potansiyel**) denir. O halde elektrik alanın herhangi bir noktasındaki elektiriksel potansiyel

$$V = \frac{U}{q_0} \quad (25.2)$$

Elektiriksel potansiyel elektrik alanın skaler bir karakteristiğidir ve alan içinde bulunan yükten bağımsızdır. Fakat, potansiyel enerjiden bahsederken **alan-yük sistemini** kastederiz. Çünkü çoğu zaman, yükün bulunduğu yerdeki elektiriksel potansiyeli ve yükün alanla etkileşmesi sonucu ortaya çıkan potansiyel enerjiyi biliyor olduğumuzdan, sanki yüke aitmiş gibi, potansiyel enerji yaygın söylenişini kullanırız.

ELEKTRİK POTANSİYEL

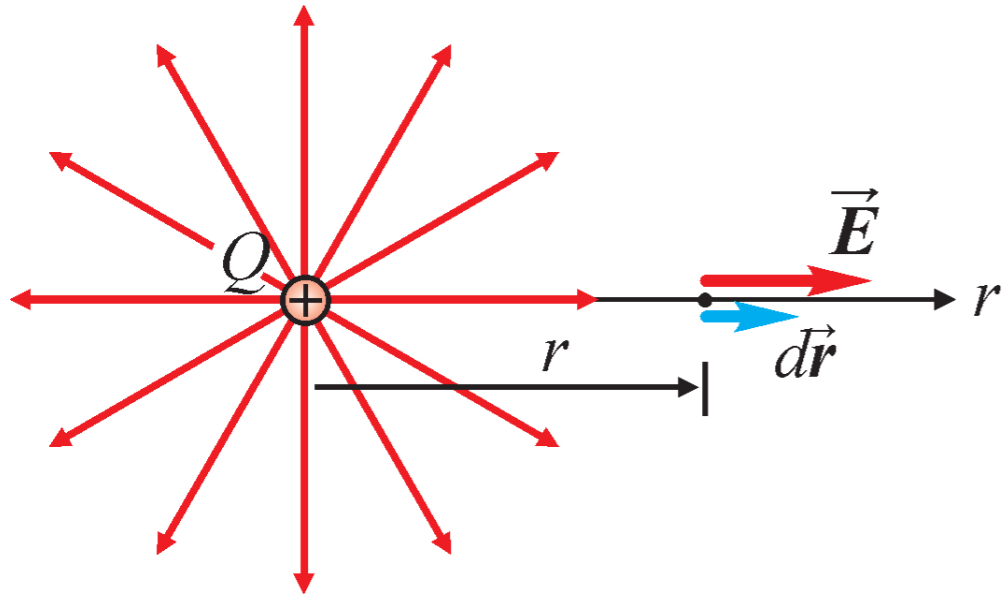
- Potansiyel Birimi: $V = U/q$ tanımına göre:

$$1 \text{ joule/coulomb} = 1 \text{ volt} = 1 \text{ V} \blacktriangledown$$

- Teknolojide potansiyel farkı yerine **gerilim** ve **voltaj** terimleri de kullanılır. $\blacktriangledown$
- **Artı yüklere yaklaşırken potansiyel artar, eksi yüklere yaklaşırken azalır.** $\blacktriangledown$
- **Elektrik alan çizgileri yönünde gidildiğinde potansiyel azalır.** $\blacktriangledown$
- Potansiyel skaler nicelik olduğundan, elektrik alana göre, çalışması daha kolaydır.

NOKTASAL YÜKÜN POTANSİYELİ

Bir Noktasal Yükün Potansiyeli ▼

Orijindeki bir Q yükünün elektrik alanı:

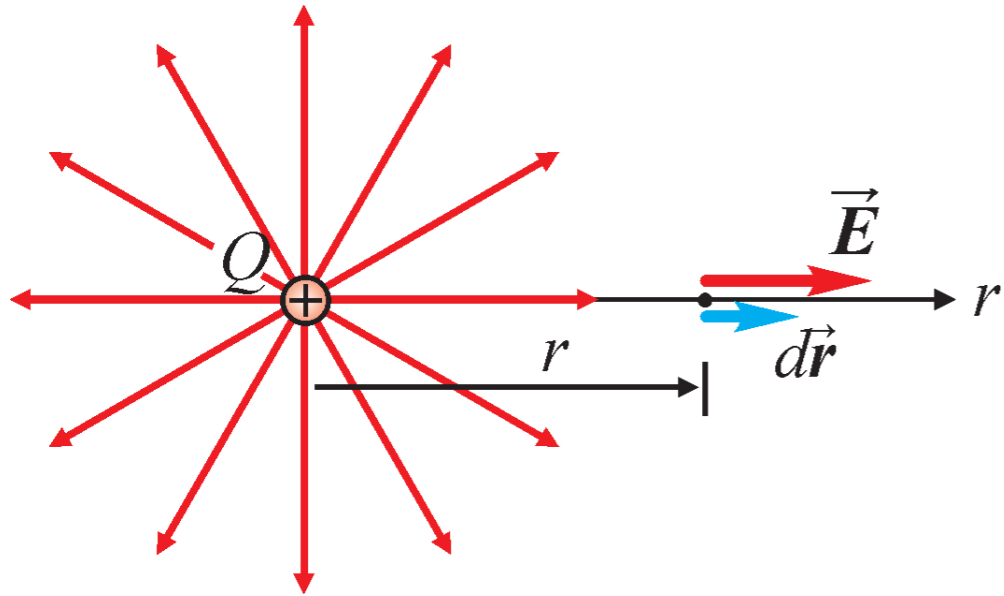
$$E = \frac{kQ}{r^2} \quad \blacktriangledown$$

r_1 ve r_2 noktaları arasındaki potansiyel farkı ($\vec{E}$ ile $d\vec{r}$ aynı yönde):

$$V(r_2) - V(r_1) = - \int_{r_1}^{r_2} E dr = - \int_{r_1}^{r_2} \frac{kQ}{r^2} dr = -kQ \left| -\frac{1}{r} \right|_{r_1}^{r_2} = kQ \left(\frac{1}{r_2} - \frac{1}{r_1} \right) \quad \blacktriangledown$$

NOKTASAL YÜKÜN POTANSİYELİ

Bir Noktasal Yükün Potansiyeli ▼

Orijindeki bir Q yükünün elektrik alanı:

$$E = \frac{kQ}{r^2} \quad \blacktriangledown$$

r_1 ve r_2 noktaları arasındaki potansiyel farkı ($\vec{E}$ ile $d\vec{r}$ aynı yönde):

$$V(r_2) - V(r_1) = - \int_{r_1}^{r_2} E dr = - \int_{r_1}^{r_2} \frac{kQ}{r^2} dr = -kQ \left| -\frac{1}{r} \right|_{r_1}^{r_2} = kQ \left(\frac{1}{r_2} - \frac{1}{r_1} \right) \quad \blacktriangledown$$

İntegrali $r_1 = \infty$ dan $r_2 = r$ noktasına kadar alırsak: $V(r) - V(\infty) = \frac{kQ}{r} \quad \blacktriangledown$

NOKTASAL YÜKÜN POTANSİYELİ

Potansiyelin referans noktası sonsuzda seçilirse ($V(\infty) = 0$):

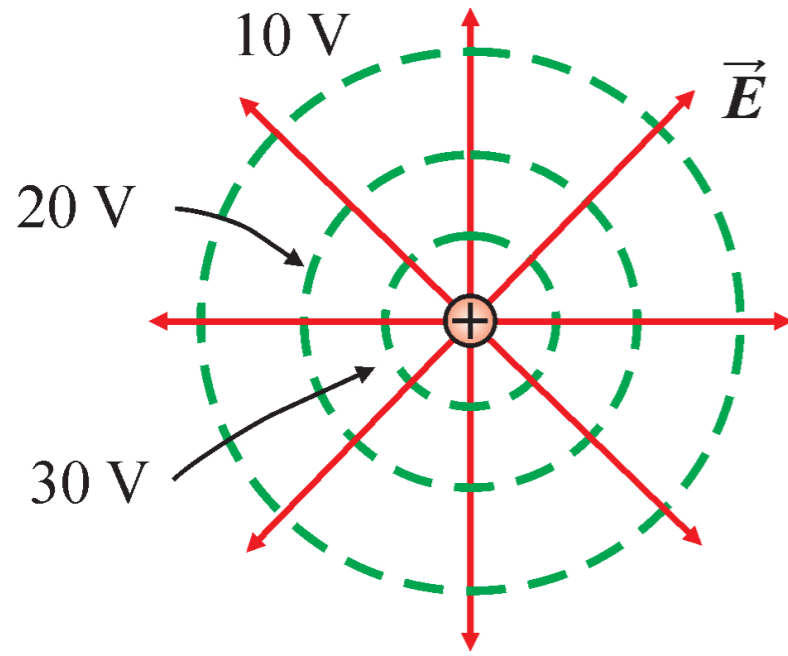
$$V(r) = \frac{kQ}{r} \quad (\text{Noktasal yükün potansiyeli})$$

- Potansiyelin diğer bir yorumu:
Bir noktanın potansiyeli, birim yükü sonsuzdan o noktaya getirmek için yapılan iş. ▼
- + yükün potansiyeli pozitif, – yükün potansiyeli de negatif olur. ▼

NOKTASAL YÜKÜN POTANSİYELİ

Potansiyelin aynı değerde olduğu yüzeylere **eşpotansiyel yüzey** denir. ▼

Örnek: Orijindeki q yükünün potansiyeli:

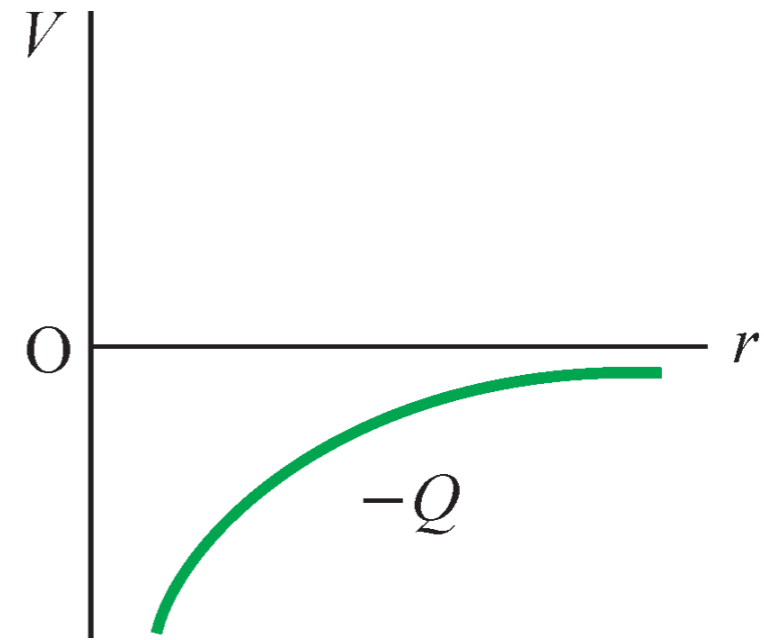
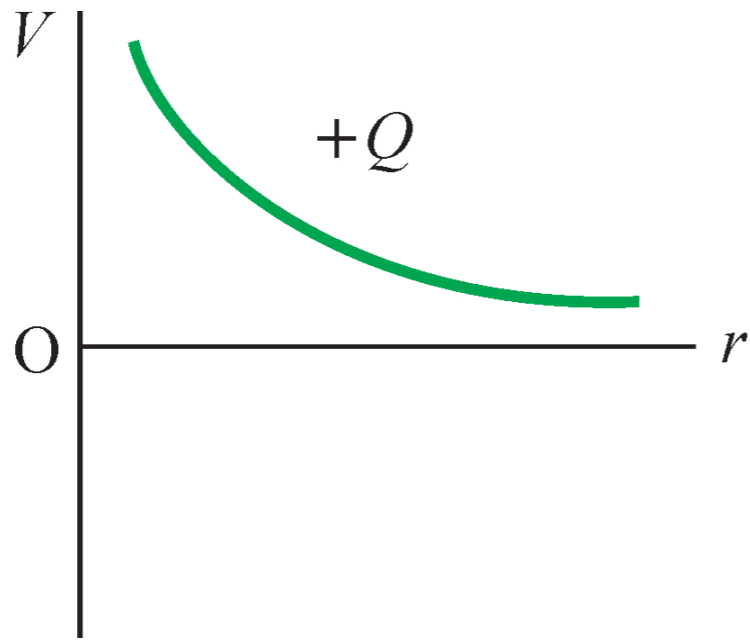
$$V = \frac{kq}{r} \quad \blacktriangledown$$

Noktasal yükün eşpotansiyel yüzeyleri: q yükünün merkezde bulunduğu küre yüzeyleri. ▼

Doğrusal telin eşpotansiyel yüzeyleri: Tel eksenli silindirik yüzeyler.

ELEKTRİK POTANSİYEL

- + yükün potansiyeli pozitif, - yükün potansiyeli de negatif olur. ▼

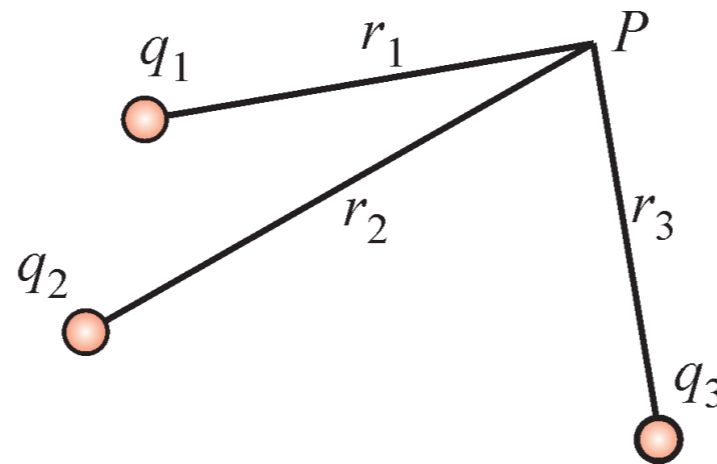

- Pozitif yüke yaklaştıkça potansiyel artar, negatif yüke yaklaştıkça azalır.

ÇOK SAYIDA YÜK DURUMUNDA POTANSİYEL

Çok Sayıda Noktasal Yükün Potansiyeli

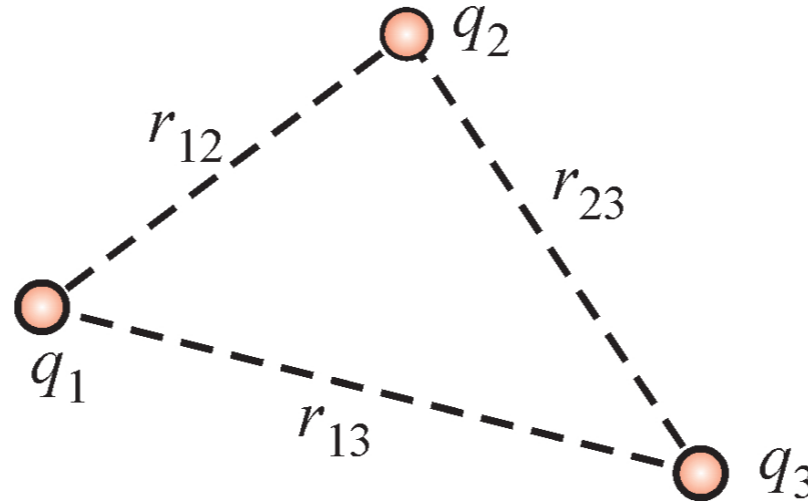
Çok sayıda noktasal yükün bir P noktasındaki potansiyeli, her bir yükün potansiyelinin *cebirsel toplamı* olur:

$$V = \frac{kq_1}{r_1} + \frac{kq_2}{r_2} + \dots + \frac{kq_N}{r_N} = \sum_i \frac{kq_i}{r_i}$$

ÇOK SAYIDA YÜK DURUMUNDA POTANSİYEL ENJ

Bir Yük Dağılımının Potansiyel Enerjisi:

Çok sayıda yükten oluşan bir sistemin potansiyel enerjisi ne kadardır? ▼

Cevap: Bu yükleri bu konumlara getirmek için yapılan iş kadardır. ▼

- Önce q_1 yükünü sonsuzdan alıp getiririz.

Bunun için bir iş yapmak gerekmez: $\longrightarrow U_1 = 0$ ▼

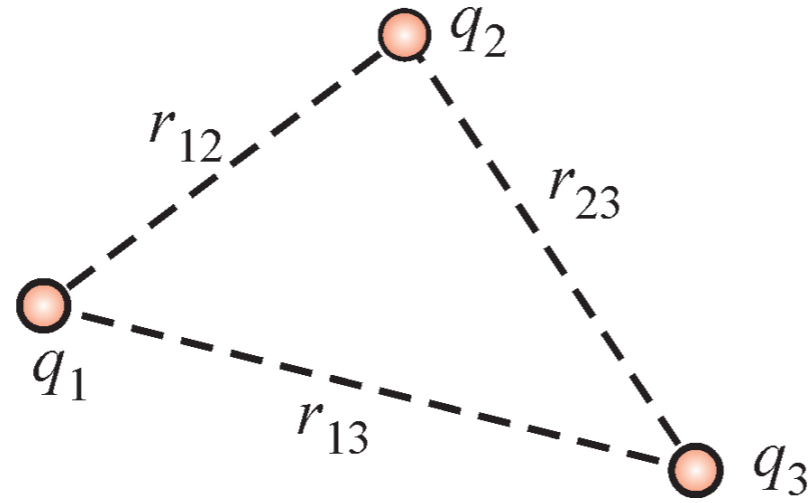
- Sonra, q_2 yükünü getiririz.

q_1 yükünün $V_1 = kq_1/r$ potansiyelinde,

r_{12} uzaklığına gelen q_2 yükünün potansiyel enerjisi ($U = qV$):

$$U_2 = q_2 V_1 = q_2 \frac{kq_1}{r_{12}} = k \frac{q_1 q_2}{r_{12}}$$

ÇOK SAYIDA YÜK DURUMUNDA POTANSİYEL ENJ

- Sistemin toplam potansiyel enerjisi:

$$U_{\text{top}} = U_1 + U_2 + U_3 = k \left(\frac{q_1 q_2}{r_{12}} + \frac{q_1 q_3}{r_{13}} + \frac{q_2 q_3}{r_{23}} \right) \quad \blacktriangledown$$

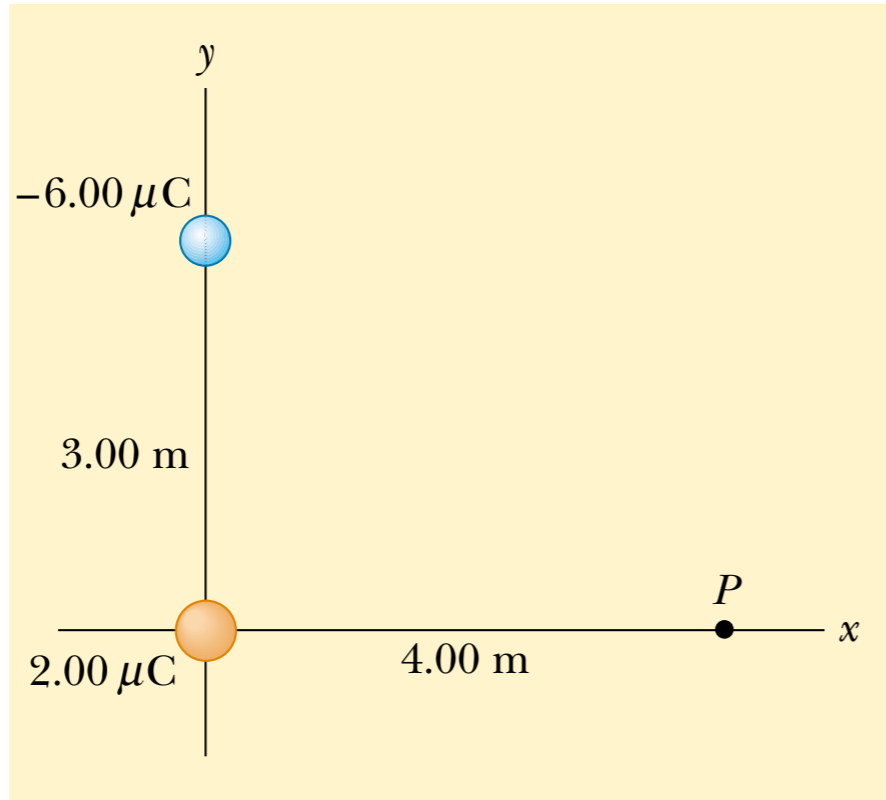
- N sayıda yük için genelleme:

$$U_{\text{top}} = k \sum_{i < j}^N \frac{q_i q_j}{r_{ij}}$$

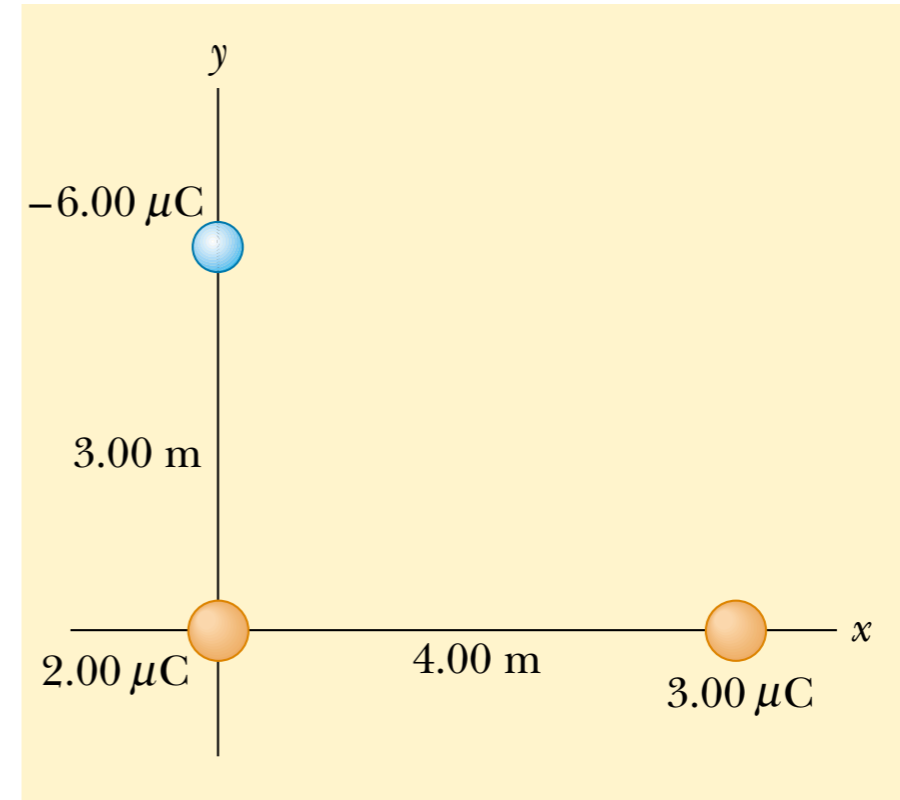
ÖRNEK

ÖRNEK 25.3 İki Nokta Yükün Elektriksel Potansiyeli

Şekil 25.11a'da görüldüğü gibi, $q_1 = 2,00 \mu\text{C}$ 'luk yük orijinde, $q_2 = -6,00 \mu\text{C}$ 'luk yük $(0; 3,00)$ m'dedir. (a) Bu yüklerin $(4,00; 0)$ m koordinatındaki P noktasında oluşturduğu toplam elektriksel potansiyeli bulunuz.

(a)

(b)

ORNEK

$$\begin{aligned} V_P &= k_e \left(\frac{q_1}{r_1} + \frac{q_2}{r_2} \right) \\ &= 8.99 \times 10^9 \frac{\text{N} \cdot \text{m}^2}{\text{C}^2} \left(\frac{2.00 \times 10^{-6} \text{ C}}{4.00 \text{ m}} + \frac{-6.00 \times 10^{-6} \text{ C}}{5.00 \text{ m}} \right) \\ &= -6.29 \times 10^3 \text{ V} \end{aligned}$$

Oradan sorular:

(b) Sonsuzdan P noktasına getirilen $3,00 \mu\text{C}$ 'luk yükün potansiyel enerjisindeki değişimi bulunuz (Şekil 25.11b).

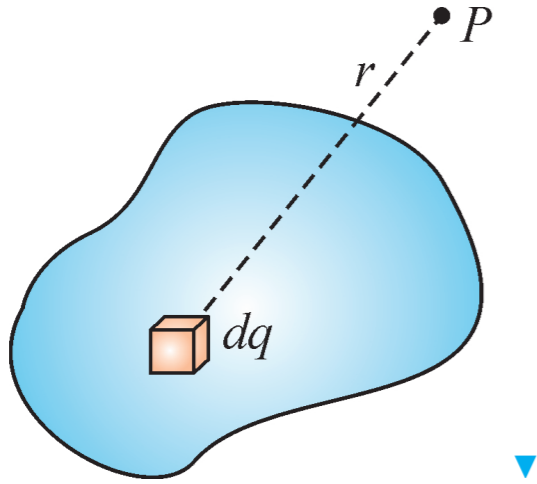
Çözüm Yük sonsuzda olduğunda $U_i = 0$ ve P noktasında olduğu zaman $U_s = q_3 V_P$ dir. O halde,

$$\begin{aligned} \Delta U &= q_3 V_P - 0 = (3,00 \times 10^{-6} \text{ C}) (-6,29 \times 10^3 \text{ V}) \\ &= -18,9 \times 10^{-3} \text{ J} \end{aligned}$$

Buna göre, $W = -\Delta U$ olduğundan, P noktasındaki yükün sonsuza geri götürebilmesi için dış kuvvetler tarafından pozitif bir iş yapılmalıdır.

SÜREKLİ BİR YÜK DAĞILIMINDA

Bir hacim, yüzey veya eğri üzerine sürekli dağılmış yük.

Yüklü bölgede küçük bir dq yük elemanı.
Bunun toplam potansiyele dV katkısı:

$$dV = \frac{k dq}{r} \quad \blacktriangledown$$

Tüm yük dağılımının potansiyeli:

$$V = k \int \frac{dq}{r} \quad (\text{Sürekli dağılmış yükün potansiyeli} \quad \blacktriangledown)$$

dq elemanı, yük yoğunluğu cinsinden şöyle ifade edilir:

$$dq = \rho dV$$

$$dq = \sigma dA$$

$$dq = \lambda dL \quad \blacktriangledown$$

Ayrıca, potansiyelin $\vec{E}$ alanı cinsinden ifadesi de hesaplarda kullanılabilir:

$$V_2 - V_1 = - \int_1^2 \vec{E} \cdot d\vec{r}$$

ELEKTRİK ALAN-POTANSİYEL İLİŞKİSİ

- Elektrik alan ile potansiyel arasındaki ilişki. ▼

V potansiyelli bir yüzeyden dik doğrultuda (yani, $\vec{E}$ yönünde) küçük bir $d\vec{r}$ adımıyla, $V + dV$ olan diğer bir eşpotansiyel yüzeye varmış olalım.

$\vec{E}$ ve $d\vec{r}$ vektörleri aynı yönde olduğundan,

$$(V + dV) - V = -\vec{E} \cdot d\vec{r} = -E dr \quad \longrightarrow \quad E = -\frac{dV}{dr} \quad \blacktriangledown$$

Eşpotansiyel yüzeye dik doğrultudaki potansiyel artış oranına **potansiyel gradyanı** denir.

Elektrik alan negatif potansiyel gradyanıdır.

Negatif işaretin anlamı: Elektrik alanı yönünde gidilirken potansiyel azalır.

ELEKTRİKSEL POTANSİYEL

4. Elektriksel Potansiyelin Hesaplanması

a) Elektrik alan biliniyorsa:

$$V = -\int_{\infty}^r \vec{E} \cdot d\vec{l}$$

b) Elektrik alan bilinmiyorsa:

Nokta yük için:

$$V = \frac{kq}{r}$$

Nokta yükler topluluğu için:

$$V = k \sum_i \frac{q_i}{r_i}, \quad k = \frac{1}{4\pi\epsilon_0}$$

Sürekli yük dağılımları için:

$$V = k \int \frac{dq}{r}$$

KAYNAKLAR

---

1. <http://www.seckin.com.tr/kitap/413951887> (“Üniversiteler için Fizik”, B. Karaođlu, Seçkin Yayıncılık, 2012).
2. Fen ve Mühendislik için Fizik Cilt-2, R.A.Serway,R.J.Beichner,5.Baskıdan çeviri, (ÇE) K. Çolakođlu, Palme Yayıncılık.
3. Üniversite Fiziđi Cilt-I, H.D. Young ve R.A.Freedman, (Çeviri Editörü: Prof. Dr. Hilmi Ünlü) 12. Baskı, Pearson Education Yayıncılık 2009, Ankara.